

GJALLARHORNET

Utges av Svenska Arkeologiska Samfundet
Årgång 19. Nr.2. 1999

ARKEOLOGI I BERGSLAGEN - ett nytt UV-kontor fyller ett år

En ny UV-region! Bokmärket är inte definierat.

I och med omorganisationen av UV bildades under början av 1998 en ny enhet med kontor i Örebro - UV Bergslagen - och med planerad verksamhet i fyra Bergslagslän. Området består av Örebro, Västmanlands, Dalarnas, samt delar av Värmlands län, och verksamheten har under startåret varit omfattande. Inför 1998 formulerades mål som bland annat knöt an till det faktum att UV tidigare inte har haft så stor kontinuerlig verksamhet i regionen och att arkeologin i ett längre tidsperspektiv generellt har varit eftersatt i delar av Bergslagen. Bland målen fanns dels att intensifiera och vidareutveckla dialogen mellan regionens grävande institutioner och länsstyrelser, dels att synliggöra enhetens interna verksamhet och kunskapsuppbyggnad genom en differentierad publicering. Allmänt sett betonades vikten av samarbete för att befrämja regionens arkeologiska utveckling.

Ett landskap som håller på att få en förhistoria och en arkeologisk medeltid!

Bokmärket är inte definierat.

Kunskapsläget avseende enhetens kärnområde - Örebro län - präglas dels av att landskapet har få fasta fornlämningar, dels av kultur- och naturgeografiska resonemang om området som ett gränsland. Det senare syftar på regionen som gränsområde mellan öst- och västsvenska traditioner, men även mellan norrländska och mellansvenska premisser och kultursfärer. Den senaste genomgången av det arkeologiska kunskapsläget gjordes av Tomas Ekman (VVPL 1997) för UV Mitt och UV Uppsala. Det framgår tydligt att regionen är eftersatt, arkeologiskt sett. Bland annat finns till synes en brist på boplatser från perioden bronsålder- äldre järnålder. En stor del av förklaringen till det lilla antalet registrerade fornlämningar är möjligen bortodling, i kombination med det faktum att arkeologiska undersökningar av olika skäl har utförts jämförelsevis sällan. En avgörande förändring i det sistnämnda hänseendet påbörjades dock 1992 genom undersökningar inför omläggning av väg E20 i Viiby socken. I och med de senaste årens stora undersökningar skapas nu en bredare regional kunskap.

Stenålder, kungsgårdar och utmarksbruk*Fel! Bokmärket är inte definierat.*

UV-Bergslagens profil - såväl när det gäller aktuella undersökningar som specialkompetens - speglar regionens blandning av jordbruksbygd och bergsbruksområden. Inslaget av stenåldersundersökningar har varit relativt stort, liksom inslaget av eftermedeltida undersökningslokaler. Ur en annan aspekt har UV Bergslagens verksamhet präglats av infrastrukturprojekt, närmare bestämt motorvägen E18/E20 mellan Arboga och Örebro, vägen E18 väster om Örebro, samt riksväg 60 norr om Örebro. I det första fallet har uppdragen gällt en serie slutundersökningar, i de senare omfattande utredningar. Några projekt kan nämnas här.

Tre stenålderslokaler från mesolitikum respektive neolitikum - Kuphälla, Högby och Gärdselbäcken - har undersökts. De är tillsammans med några lokaler som tidigare undersöktes inför bygget av Mäljarbanan av grundläggande betydelse för en ny bild av bygdens äldsta skeden. Dateringsfrågor, rumsliga boplatshänsyn, inre rumslig boplatstruktur samt teknologiska frågor kan belysas eftersom lokalerna uppvisar såväl råvaror och avfall som anläggningar. Resultaten kompletteras av riktade specialinventeringar och strandförskjutningsanalyser.

Två objekt anknyter till den kungliga förvaltningen, under yngre järnålder respektive stormaktstid. I Glanshammars socken har landets första ingående undersökning av kärnan i en Husby-enhet genomförts. De uppseendeväckande resultaten inkluderar en inhägnad hallbyggnad av stora dimensioner, ett skelettgravfält, fynd av guldgubbar, samt ett hantverksområde med lämningar av smide, bronsgjutning och hornhantverk. Fynden ger sammantaget dateringar till hela yngre järnåldern. Platsen var kungsgård under tidig medeltid. I Husbys grannsocken Rinkaby ligger platsen för en av Karl XI:s kungsladugårdar - Ulriksberg. Källmaterialet kring Sveriges agrarekonomi är fortfarande bristfälligt, såväl det skriftliga som det arkeologiska, vilket gör materialet från undersökningen i Ulriksberg särskilt intressant. Anläggningen var sannolikt en avelsgård och frågan är bland annat hur produktionen var inriktad - spannmålsproduktion, introduktion av nya sädeslag och/eller boskapsavel.

Utmarksbruk från skilda perioder har också varit föremål för undersökning under 1998. I Lillkyrka och Götlunda socknar gällde arbetena järnframställning och kolning från äldre respektive yngre järnålder samt sentida tjärframställning. UV Bergslagen utför för övrigt i den löpande verksamheten relativt ofta utredningar och undersökningar av områden med bergsbrukslämningar, så som lågtekniska järnframställningsplatser, gruvor och hyttor. Bland de anställda finns personer med särskild kompetens på bergsbruk, hyttlämningar och gjutning.

Vad resulterar detta i?*Fel! Bokmärket är inte definierat.*

Med UV:s nya avrapporteringsstrategi ska resultaten dels kanaliseras, dels förädlas. Snabba sammanställningar av dokumentationen och preliminära tolkningar ses som avslutningen av fältarbetet. Därefter görs i varje enskilt fall en bedömning av hur materialet ska processas vidare. Vissa undersökningsmaterial ska stå för sig själva, publicerade i monografier eller artiklar. Andra material förs samman i tematiska publikationer.

UV Bergslagen satsar i huvudsak på fem former för publicering. Den ovan nämnda *grundmaterialpubliceringen* ska ske via UV:s hemsida och CD-ROM (förutom de pappersversioner som utgör pliktexemplar till institutioner). I stort sett varje undersökning ska därefter vidarebearbetas och publiceras i en andra etapp. Om detta inte sker i form av

en *monografi* eller en *artikel i extern tidskrift* avses företrädesvis bidrag i någon av de två egenproducerade skrifterna *Årsbok för UV Bergslagen* respektive *Arkeologi i Bergslagen*.

Årsboken som riktar sig till en bred läsekrets, har under 1998 kommit med sitt första nummer (Blick för Bergslagen). Där avhandlas Husby-undersökningen (Ekman), problematik angående härdar och boplatser (Eriksson), en högmedeltida ödegård och ett röseområde (Anund & Frörlund), eftermedeltida landsbygdsbebyggelse (Bergold), Askersunds stad (Ekman & Ramström), bergsbruk (Bergold), samt en framåtblickande betraktelse (Olausson).

Den andra publikationen - Arkeologi i Bergslagen - riktar sig främst till fackmän, och präglas av att den innehåller bidrag från, förutom UV, olika grävande institutioner och länsstyrelser i vårt arbetsområde. Den första utgåvan kommer under 1999 i UV:s skriftserie och intentionen är att Arkeologi i Bergslagen sedan ska återkomma med lämpliga intervall.

Hittills har ett större seminarium anordnats av UV Bergslagen. Detta skedde så att säga på förekommen anledning - ämnet var Husby- och centralortsproblematiken. Seminariebidrag lämnades av historiker, arkeologer, kulturgeografer samt ortnamnsforskare, och anförandena kommer att publiceras. Bland övriga förmedlingsinsatser kan nämnas ett försök att spegla den arkeologiska vardagen genom en fotoutställning, samt produktion av undervisningsmaterial om det medeltida Örebro avsett för grundskolan.

SamarbeteFel! Bokmärket är inte definierat.

Det är vår klara uppfattning att arkeologin genomgående främjas av samarbete mellan institutioner och myndigheter. Eftersom 1998 dels var UV Bergslagens första år, dels bland annat innebar införandet av nya KML-föreskrifter har året blivit en testperiod för att finna lämpliga samarbetsformer. De fyra aktuella länen har sedan tidigare ett forum för möten på informell grund mellan de grävande institutionerna, dvs läns museerna i Falun, Karlstad och Västerås, samt UV. Två sådana s k STUW-möten hölls 1998. Vi samarbetar med Dalarnas museum kring bergsbruksundersökningar och undersökningar av utmarks-lämningar. Dessutom är ett annat angeläget samarbetsprojekt under uppbyggnad - Bronsålder i Bergslagen.

Lokalt har UV Bergslagen en koppling till en regional kunskapssatsning inom det s k Hjälmarsprojektet som bland annat involverar Historiska institutionen vid Örebro universitet och Örebro Läns Museum. Ett av projektets huvudmål är att studera gods- och säteri-bildningen i den norra Hjälmarsbygden. UV Bergslagens bytomts-, torp- och kungsgårdsundersökningar utgör en del av materialet i projektet, och av den anledningen har integrationen av arkeologiska och historiska källor diskuterats i seminarieform. För 1999 planeras även samarbete med Historiska institutionen angående forskningsundersökningar i Askersunds by.

Uppdragsarkeologin i Bergslagsområdet finner nu delvis nya former och har för tillfället en ganska stor volym. För UV:s del har det inneburit en ny enhet. Vad som är viktigare är att den antikvarisk-arkeologiska situationen kraftigt förbättras i vissa områden, i och med att den regionalt specifika kunskapen ökar. Det börjar bli möjligt att inte bara göra analogier med andra regioner utan även att se skillnaderna tydligare.

ReferenserFel! Bokmärket är inte definierat.

Blick för Bergslagen. (Bidrag av Anund, J; Bergold, H; Ekman, T; Eriksson, T, Frölund, P; Ramström, A & Olausson, M). Årsbok 1998. UV Bergslagen. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Grälls & Olausson (red). Riksantikvarieämbetet.

VVPL 1997. Örebrokontoret med strategi för Bergslagen. Arkeologiskt program för UV Mitt och UV Uppsala 1997-1999. Riksantikvarieämbetet.

Johan Anund
Projektchef, UV Bergslagen

****

ROSA OCH VIKTOR TENGBORG-STIPENDIATER 1999 blev: Hedda von Ehrenheim - 7000 kr för deltagande i undersökningen av ett senantikt palats under Villa Medici i Rom; **Arto Pentinen** - 9000 kr för kontroll av fyndgrupper i Nauplion, Grekland; **Martin Rundqvist** - 4000 kr för deltagande i EAA-kongressen i Bournemouth 1999.

***

SVENSKA FORNMINNESFÖRENINGENS PRISTAGARE OCH STIPENDIATER 1999.

Hildebrandspriset: 1999 års Hildebrandspris (40 000 kr) har tilldelats prof. Gunilla Åkerström-Hougen, Göteborgs universitet.

Stipendier

Hildebrands fond: A. Burman, Umeå. L. Hermansson, Göteborg. H. Jansson Göteborg. B. Johansson, Stockholm. H. Karlsson, Göteborg. T. Neill, Fritsla, N. Price, Uppsala. E. Sandgren, Uppsala. Y. Stenqvist, Stockholm. Å. Wall, Stockholm. J. Wierusz Wolska, Stockholm.

Aron Anderssons fond: L. Swahn, Göteborg.

Birger Nermans fond: J. Apel, (Uppsala). E. Norberg (Umeå).

Inga Sernings fond: L. Grundberg (Örebro).

***

KALLELSE TILL SVENSKA ARKEOLOGISKA SAMFUNDETS ÅRSMÖTE

fredagen den 23 april, 1999. Plats: Arkeologiska institutionen i Uppsala, Stora seminarierummet kl. 17.15.

Se bilagda program för möte i anslutning till årsmötet.

***

NU FINNS GJALLARHORNET PÅ NÄTET! Detta kan vara första steget mot en ny kontaktkanal mellan Samfundets medlemmar och dess styrelse. Ni finner Gjallarhornet på adress: <http://d1o25.telia.com/~u31107113/sas/index.htm> Hör gärna av er med synpunkter!!!

Svenska Arkeologiska Samfundet
sekr Inga Ullén
Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 Stockholm
08-5195 5659 alt:070/5313682

Gjallarhornet
Redaktör: Lars Redin
Statens Historiska Museum
Box 5428
114 84 Stockholm
08-5195 5678